

Farley Mowat *Rénszarvasok népe* című regényének recepciója

NÁDASDI NÓRA

A regény hatalmas felzúdulást okozott, ami a kanadai kormányhoz intézett olvasói levelekből is kiviláglik. A kormányt az ország északi területein élő polgárainak elhanyagolásával vádolták. A miniszterelnök a kanadai inukok sorsáért aggódó levelek százait kapta, többek között az alábbi:

Csupán tudatni kívánom Önökkel, hogy törődöm azokkal az emberekkel, akik északon élnek, és biztos vagyok benne, hogy nagyon-nagyon sok más aggódó ember nevében is beszélek. Miután a kormányokat a közvélemény nyomása szokta cselekvésre késztetni, kérem, tekintsenek engem is azok egyikének, akik a cselekvést szorgalmazzák... Szeretném remélni, hogy a közönyös és a megindíthatatlan tömeg mégis felrázható a kormányzat intézkedése által.¹

Az egységes és felfokozott társadalmi reakció válaszára – vagyis leginkább védekezésre kényszerítette a kormányt: az elbeszélés tényszerűségét támadták a szerző hitelességének megkérdőjelezése mellett. A *Rénszarvasok népét* az *Atlantic Monthly* adta közre havi rendszerességgel, a *Reader's Digest* pedig rövidített formában publikálta. Az északi területeken élők sorsa iránt rohamosan nőtt az érdeklődés. A miniszterelnök helyettese, Hugh Young levélben tájékoztatta a folyóiratok szerkesztőit, hogy az elbeszélés hiteltelen, vádjai igaztalanok.² Young azzal érvelt, hogy Mowat nemcsak hogy rövid időt töltött az inukokkal, és nem is szakértője a területnek, de ráadásul az elbeszéléssel ellentétben az Ithalmiukok feltehetően ugyanolyan jó körülmények között élnek, mint a többi inuit népcsoport. Számos kanadai folyóirat közölte az északi területeken jártas szakértők kritikus recenzióit a könyvről: a *Canadian Geographical Journal*ban Douglas Leechmantól ezt olvashatjuk: „... ez egy veszélyes könyv... mert széles körben elterjedhet.”³

A legjelentősebb válaszreakció a Forrás- és Fejlesztésügyi Minisztérium alá tartozó National Museum of Canada főbotanikusától, A. E. Porsildtól érkezett. Porsild 1952–1953 között tudóstársaival együtt többször is szót emelt a könyv hiteltelensége miatt. Levélben tájékoztatta az olvasott újságok szerkesztőit, hogy „a regény lázító szándékú, a harmincegy éves, gátlástalan szerzője pedig megalapozatlanul kelti azt a benyomást, hogy ő maga az

---

¹ „I simply want you to know that I care about those people who live in the North and that I am sure I represent many, many more who do care too. Since governments act when weight of public opinion requires it, please place me on the side that says act. . . . May I hope that apathy and immovable mass can be moved by government action.” Marcus: Relocating Eden, 17.

² Uo., 76.

³ Uo., 76–77.

eszkimók és az északi területek szakértője.”⁴ A vezető botanikus egyik legnagyobb visszhangot kiváltó érve az volt, miszerint soha nem is létezett a *Rénszarvasokban* elbeszélő inuit népcsoport, ugyanis az Ihalmiukok csupán az elszabadult hajóágyúként viselkedő szerző kitalációja annak érdekében, hogy a kormányzati szervekre és a „gonosz kereskedőkre”⁵ csapást mérjen.⁶ A Hudson’s Bay Company lapjának, a *Beavernek* hasábjain megjelent cikke szerint „a hivatalos jelentések vizsgálata alapján kijelenthető, hogy Farley Mowat összesen negyvenhét napot töltött a Barrenlands-en, 1947 és 1948 között legfeljebb hat hónapot az északnyugati területen.” Porsild gyermekkorra jelentős részét Grönlandon töltötte, és számos inuit közösségben tett látogatást. Tapasztalatai alapján kétségbe vonta, hogy Mowat megtanulhatott az inukok nyelvén, és egyenesen nevetségesnek tartotta magát azt az elképzelést, hogy a fehér ember megjelenése tragikus következményekhez vezetett volna ezekben a közösségekben.⁷ Emlékeztetett rá, hogy Mowat maga is folytatott barter-üzleteket és engedély nélküli csereüzleteket az őslakosokkal, ezért aztán hogyan is vádolhatja ugyanezzel a kereskedőket?⁸ Véleménye szerint Mowat az inukok számát sem becsülte fel tényszerűen, ezáltal a nagymértékű halálozás is eltúlzott, megalapozatlan vád. Mindezek alapján ironikusan azt javasolta, a szerzőt nevezzék át *Sagdlutorssuaq*nak, ami inuktitut nyelven „nagy történetmesélő”-t jelent.⁹

A *Beaver* ugyanebben a számában másik két, hasonló témájú, a Hudson’s Bay Company soraiba nem tartozó szerző könyvét is lesújtó kritikával illették.¹⁰

Porsild tagadásának az lehet a legvalószínűbb oka, hogy az 1921–24 közötti *Ötödik Thule Expedíció*, amely a Karibu inukokat tanulmányozta, nem találkozott az Ihalmiukokkal, a Karibu inuit népcsoport törzsével, mert nem utaztak az Ennadai-tó közelébe, amelynek közelében azok éltek. Tehát az elismert sarkvidéki felfedezők és a terület szakértői, mint a dán-inuk származású Knud Rasmussen, addig még nem különböztették meg Ihalmiut csoportot. Az inuit antropológiával foglalkozó, tekintélyes kutató, Yvonne Csonka megerősítette, hogy az Ihalmiukok már a XIX. század közepétől az Ennadai-tó környékén táboroztak, és a kereskedők rendszeres kapcsolatot tartottak velük egészen 1949-ig, illetve esetenként felfedezők vagy a rendőrség talált rájuk.¹¹ Mowat reagálni kívánt Porsild állításaira, de a *Beaver* nem közölte le a cikkét.

Douglas Leechman kanadai antropológus a *Canadian Geographic Journalban* megjelent cikkében ugyan nem vitatja, hogy a regénynek vannak erényei, de álláspontja szerint annak téves állításai megterhelik a művet. Az elbeszélő a *Rénszarvasokban* bemutatja, hogy „egy világhírű kereskedelmi vállalat” a rénszarvasok nyelvéért is lőszert ajánlott az őslakosoknak

⁴ Mowat: *People of the Deer*, 43.

⁵ A regényben meg nem nevezett Hudson’s Bay Company.

⁶ Uo., 78.

⁷ King: *The Real Farley Mowat*, 122.

⁸ Lucas: *Farley Mowat*, 11.

⁹ Marcus: *Relocating Eden*, 84.

¹⁰ King: *The Real Farley Mowat*, 122.

¹¹ Csonka: *Les Ahiarmiuts*, 1991.

csereüzletként.¹² Leechman figyelmét ez a részlet keltette fel igazán, a hiteltelenség vádját kifejezetten erre alapozta. Mowat hozzá nem értése bizonyítékként az antropológus mellett érvelt, hogy Mowat nyilvánvalóan nem volt tisztában vele, hogy a szarvasnyelv (*Dichanthelium clandestinum*) egy dohány ízesítésére szolgáló fűféle, amely Észak-Amerikában belül Kelet-Kanadában és az Egyesült Államok keleti részén honos.^{13,14} Más szakértő szerint az arktikus vidéken termő bokorféle, amit az gyógyításra használnak. Leechmanhoz, aki elismert antropológus volt, nem jutott el a *Beaver* néhány évvel korábbi száma, amelyben feltárták, az inukok és az indiánok is fogyasztották a szarvas nyelvével ételként. Ez a mai tudásunk szerint sem meglepő, hiszen az őslakos népek az elejtett vadakat teljes mértékben felhasználták.

Mowat, egyértelműen a súlyos kritikák következményeként, később intézett változtatásokat *Rénszarvasok* második kiadásának szövegében. Elhagyta számos olyan állítását, amelyet megbánt, különös tekintettel arra a javaslatára, hogy az inukok helyzetét az asszimiláció oldhatja meg. A szarvas nyelvvel kapcsolatos részeket azonban benne hagyta, állításait ezúttal a Hudson's Bay Company dokumentumaiban fellelhető tényeket támasztotta alá, igazolva a csereüzlet megtörténtét.

A szerző tehát teljes egészében nem hagyta figyelmen kívül a ténykezelését ért kritikákat, de élete végéig kiállt amellett, hogy bár a tényekkel sokszor hadilábon áll, ő az igazsággal foglalkozik.

Míg Kanadában túlnyomórészt erőteljes kritikával nézett szembe a regény megjelenésekor, addig Amerikában a New York Timesban a montreali illetőségű regényíró, Hugh MacLennan kritikájában a „műfajában legjobb műnek” nevezte, „ami a témában megjelent.”¹⁵

Richard Harrington, az ismert kanadai fotográfus a negyvenes és ötvenes években szintén beutazta az északi területeket; a *Beaver*ben és más kanadai folyóiratokban számos cikke jelent meg a témát illetően. *The Face of the Arctic* című portrékönyve, mely számos leírást is tartalmaz, utazási élményein alapul. Személyesen találkozott az inuit őslakosokkal, szomorú szemtanúja volt az éhezés és nélkülözés időszakának is. A kötet 1952-ben jelent meg, ahogy a *Rénszarvasok népe* is. Különös módon Mowat recepciója alapvetően nem tárgyalja párhuzamban ezt a két különálló, de tematikájában mégis szorosan összefüggő művet, holott a kettő nagymértékben támasztja alá egymást. Az irodalmi horizont látóköréből mintha kiesne az antropológiai szempont.

A könyv szinte hiánypótló jelentőségű: a fényképek és szövegek együtt dokumentálják az inuit őslakosok életmódját, tárgyi kultúráját, vadászati módszereit és magát a létezésüket is mindenben determináló életterületet. Különlegessége, hogy személyes portrékat állít az olvasó elé inuit emberekről: arcokat kapcsol a történetekhez. Láthatóak természetes

¹² Marcus: Relocating Eden, 84–96.

¹³ Uo., 85.

¹⁴ Marcus: Relocating Eden, 20.

¹⁵ Uo., 44.

környezetükben mozogva és élve, amelyhez képest lesújtó kontrasztot alkot a harmadik fejezetben megjelenő kiszolgáltatott és haldokló emberek sora.

Harrington könyvének harmadik fejezete a Padlei-tó térségében élő inukok éhezését dokumentálja (3. fejezet: „Portrait of Famine: Padlei, 1950). A portrék éhségtől elcsigázott, haldokló embereket mutatnak. Harrington bemutat egy idős asszonyt, akinek már a pipáját sincs ereje megtömni, ezért ő megteszi helyette. Másnap reggel már a temetéséről gondoskodik a családja. Másik portréjában egy fiatalasszonyt mutat, aki úgy élte túl élete egy időszakát, ahogyan az emberileg talán felfoghatatlan. Férjével és két gyerekével a Jens Munk-szigeten éltek, ahonnan a téli élelemgyűjtés érdekében a Padlei-tó melletti régióba utaztak. A férje nem tért vissza a vadászatról, a gyerekekkel pedig egyedül, élelem nélkül maradtak. Harrington beszámolója alapján tudjuk meg, hogy az anya éhezésben meghalt két gyermekét ette meg, aminek következtében bár fizikailag képes volt életben maradni, állapota mentálisan súlyosan leromlott. Inuit társai ebben az állapotban találták rá. A szerző elmondja azt is, hogy tapasztalata szerint az inuit közösség gyengédséggel kezelte a megőrült anyát, a kannibalizmus tényét pedig soha nem hánytorgatták fel neki. A korábbi antropológiai leírásokhoz képest tehát ebben az esetben is kiviláglik, hogy a kannibalizmus esete nem bevett gyakorlat az inuit őslakosok életében; nem a morál nélküli ember romlottságának manifesztációja. A közösségen kívülről érkező szemlélő feltehetőleg nem is szeretne emlékezni rá, hogy saját történelmében is előfordultak hasonló események, például amikor a háborúk sodorták a lakosságot a létezés szélére.

The Face of the Arctic recepciója pozitív volt, de olvasottsága mégsem volt olyan széles körű, mint a *Rénszarvasok népéé*. Az üzenete azonban egyértelműnek látszott: a kanadai kormány egyéni azonosítószámmal látta el az inuit lakosokat, akiket aztán magukra hagyott. Az „Eskimo tag” bilétát az inukok kötelesek voltak a nyakukban hordani és a hivatalos szervek felszólítására felmutatni. A kanadai kormány az ezen feltüntetett azonosítójelzés alapján tartotta nyilván az inuit őslakos állampolgárokat, akiknek bemutatkozás helyett ezt a bilétát kellett használniuk.

A *New York Times* recenziója megragadóan megírt és gyönyörűen illusztrált kötetként mutatta be a könyvet, míg a *New York Herald Tribune* szerint ez egy remekül megírt könyv, melynek írója érzékeny, józan megfigyelő és lenyűgöző fotós. Bár Harrington több időt töltött az északi területeken, ezáltal tájékozottabb is lehetett Mowatnál, a kötet fogadtatása mégsem idézett elő a *Rénszarvasok*éhoz hasonló megrengető társadalmi visszhangot. A két alkotás viszont egy értelmezési horizontba tartozik: míg a fényképes illusztrációk kétségbevonhatatlanul támasztották alá az inuit éhezés és népességpusztulás tényét, addig Mowat a *Rénszarvasok* első kiadásában még nem csatolt fényképeket a művéhez, így hozzá az események szépirodalmi megörökítése fűződik. Bár a két mű alapvetően összefügg, különbség közöttük, hogy Mowat az inuit lakosság tragikus pusztulását okozó éhezést teljes mértékben a kormány inukokkal kapcsolatos rossz döntéseivel – és leginkább a dühítő szenvtelenségével – indokolta. Ehhez képest Harrington az éhezést elsősorban a karibu inuit közösség életének velejárójaként ábrázolta, és csak másodsorban tárgyalta a kormányzati intézkedések helytelensége kapcsán.

Mivel mindkét művet amerikai kiadó jelentette meg, a kanadai kormány ezért nemcsak polgáraitól kapott dühös és számonkérő leveleket, de az amerikai olvasóközönségtől is. Számos elítélő cikk látott napvilágot amerikai újságokban és folyóiratokban is, amelyek mind a kanadai kormány felelősségét helyezték előtérbe.

A *Rénszarvasok* népének társadalmi visszhangja a *House of Commons*ig is elért. 1953-ban R. Knight, Saskatoon képviselője úgy nyilatkozott, hogy Farley Mowat ezen könyve hatalmas vitát gerjesztett, és rettenetes vádakot fogalmaz meg a jelenleg eszkimó ügyekért felelős hatóságokkal szemben. Megjelenése után két évvel még mindig vita tárgya volt a könyv által felvetett probléma a parlamentben, az országgyűlési képviselők Jean Lesage északi ügyekért felelős minisztert interpellálták a kérdésben, ezáltal folyamatosan napirenden tartva azt. Egyik ellenzéki képviselő felszólalásában „lelkiismeretünket mélyen érintő” könyvnek nevezte a *Rénszarvasokat*. Az északi ügyekért felelős miniszter is csatlakozott azok sorába, akik hiteltelenséggel vádolták Mowatot. Álláspontja szerint a mű helye a könyvtárak fikciós polcain van, ugyanis hamis vagy félinformációkon alapul. A kritikus válaszreakciók tehát leginkább a szerző szándékainak, tudásának megkérdőjelezésére irányultak, magáról az inukokat húsba vágóan érintő problémakörrel azonban jóval kevesebb szó esett. A kérdés elmerülni látszott egy szépirodalmi regény szerzőjének megítélése alatt.

Mowat az ötvenes évek végére már többször beszélt róla, hogy könyvének drámai perspektíváját nem tudja teljes mértékben adatokkal alátámasztani. „Olyannyira feldühített, milyen körülmények között kell élniük a karibu inukoknak, akiket kanadai polgártársai hanyagoltak el, hogy nem sokat törődtem a megfigyeléseim alátámasztásával. Mivel emiatt számos ponton támadható voltam, koncentrált támadással próbálták diszkreditálni a történet egészét.”¹⁶ A kormányzati szervek és a szerző közötti nyilvános szócsata azonban csak fokozta a társadalmi érdeklődést a kérdéskör iránt.

A *Rénszarvasok* kapcsán kibontakozó heves vita nemcsak ráirányította a társadalom figyelmét egy tarthatatlan helyzetre, de hatásának tulajdonítható az is, hogy váratlanul napvilágra kerültek olyan kormányzati jelentések is, amelyek már korábban figyelmeztettek a kialakuló tragédiára. A Mowattal kapcsolatos kutatások azonban érdekes módon a mai napig egyáltalán nem foglalkoznak ezekkel a dokumentumokkal, holott nagyjából egy időszakban születtek a *Rénszarvasokkal*. A legfőbb különbség azonban az, hogy míg a regény népszerű, ismeretterjesztő jellegű, ezáltal széleskörű olvasóközönségnek szánt, ráadásul Amerikában kiadott kötet, addig a hatósági jelentések elkallódtak a hazai bürokrácia útvesztőiben, ráadásul komoly esély is volt rá, hogy a kormányzatot kellemetlen színben feltüntető jelentéseket az aktakupac legaljára süllyesszék. „Az átlagos kanadai polgárnak nincs fogalma róla: az egykor leleményes és egészséges eszkimókat mára olyannyira kizsákmányolták, hogy az életük egy kutyáéhoz hasonlatos.” – Henry Larsen, az RCMP vezető tisztviselője 1952-ben, két hónappal a *Rénszarvasok* megjelenése előtt ezekkel a sorokkal kereste meg felettesét, L. H. Nicholson parancsnokot. Jelentésében aggodalmát fejezi ki az

¹⁶ Toronto Telegram, January and February 1959.

északi területeken élő inuit őslakosok életkörülményeit illetően: az inukokat enerváltak és összezavarodottnak írja le, körülményeiket pedig élehetetlennek:

Korábban soha nem látott nélkülözést, szennyet és mocskot tapasztaltam a táborokban. Mások véleménye is megegyezik az enyémmel abban a tekintetben, hogy az őslakosok életkörülményei Kanada szégyene: bizonyos esetekben a nagyvárosok nyomornegyedeinek körülményeit is súlyosan alulmúlják. A rossz egészségügyi és gazdasági helyzet fokozatosan ássa alá ezeknek az embereknek az általános egészségét, és ha nem fordulunk feléjük, akkor az végül a megsemmisülésükhöz fog vezetni.¹⁷

Larsen jelentése kizárólag belső használatra készült, tartalmát nem hozták nyilvánosságra, ő azonban elhatározta, hogy ettől kezdve mindent megtesz annak érdekében, hogy az inuit őslakosok ügyét valamilyen módon előre mozdítsa.¹⁸ Larsen megfigyelései azért is jelentőségteljesek, mert rávilágítanak arra a tényre, hogy a személyesen tapasztalt valóság és a kanadai társadalomban általánosan élt elképzelések nagyon eltérnek, például az újságokban időnként megjelenő idilli képsoroktól, vagy a népszerű filmművészeti alkotás, a *Nanook of the North* folyton mosolygó és tréfálkozó inukjaitól, akik végeredményben saját szerencséjük kovácsai. A *Rénszarvasok népe* és Harrington könyve is ezt az eltávolított, idealizált képet döntötte meg. Léteztek tehát hivatalos, belső jelentések is, amelyek pontosan és részletesen leírták az aggodalomra okot adó körülményeket, ezek pedig igazolják a népszerű könyvek kategóriájába sorolt *Rénszarvasok népében* megfogalmazott aggodalmakat, a sokáig elzárt iratok azonban huzamosabb ideig nem kerültek nyilvánosságra.

Larsen belső jelentéseinek megállapításai egybecsengenek Mowatéival: az inuit közösség húsba vágó problémáit álláspontjuk szerint „a kereskedők, misszionáriusok” és a hatalommal rendelkező „fehér ember” okozta. Egymástól függetlenül mindketten megállapítják, hogy a probléma társadalmi-gazdasági jellegű, ugyanis a fehér rókaprém árának világszerte esése után nyilvánvalóan kiderült, hogy az inukok a cserekereskedelemben szorultak az évezredek hagyományú önfenntartás és vadászat helyett.

A *Rénszarvasok* és a *The Face of the North* olyan művek, amelyek a nyilvánosságból egyöntetűen együttérzést váltottak ki, holott romba döntötték azt a számukra kényelmes, idilli képet, amely a többségi társadalomban élt inuit őslakos polgártársaikról. A *Rénszarvasok* publikálása és a felfokozott nemzetközi reakció a kormányzatot tetten érhetően váratlanul érte, kommunikációját pedig elsősorban a tagadás, másodsorban a szerzőt célkeresztbe vevő ellentámadás határozta meg. Mowat írói pályájára végig árnyékként vetült a ténykezelését ért hiteltelenségi vád. A kötet azonban egyrészt ráirányította a nyilvánosság figyelmét az északi területeken élők problémáira, másrészt pedig a nemzetközi és hazai figyelem kikényszerítette a társadalmi és gazdasági kormányzati intézkedéseket a felvetett problémák megoldására.

¹⁷ Larsen: Memorandum to the officer commanding, 19.

¹⁸ Marcus: Relocating Eden, 91.

Bibliográfia

- Lucas, Alec: Farley Mowat. Toronto: Toronto University Press, 1967.
- Csonka, Yvon: Les Ahirmiuts (1920–50): Dans la perspective de l'histoire des Inuit Caribous. University of Laval: 1991. (PhD-értekezés)
- Harrington, Richard: The Face of the Arctic: A Cameraman's Story in Words and Pictures of Five Journeys Into the Far North. H. Schuman, 1952.
- King, James: The Real Farley Mowat. Toronto: McMaster University Press, 2003.
- Larsen, H. A.: Memorandum to the officer commanding, G Division. General conditions amongst Eskimos, Boothia Peninsula. University of Toronto, 1951. (Mikrofilm)
- Marcus, Alan Rudolph: Relocating Eden – The Image and Politics of Inuit Exile in the Canadian Arctic. Toronto: Raoul Publishing, 2006.
- Mowat, Farley: People of the Deer. New York: McLelland Publishing, 1952.
- Stefánsson, Vilhjalmur: My Life with the Eskimo. London: MacMillan and Co., 1918.
- Toronto Telegram: Six part series titled “Eskimo Series” = Toronto Telegram, January and February 1959.